

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Верховного Суду
щодо представництва інтересів
учасників справи адвокатом
та самопредставництва
в господарському процесі

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за січень 2018 року – березень 2021 року

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ПОНЯТТЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ОСОБИ В СУДІ. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ З ПРЕДСТАВНИЦТВА	6
РОЗДІЛ II. ПОРЯДОК ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИКЛЮЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДАХ АДВОКАТАМИ	7
РОЗДІЛ III. ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ У СПРАВАХ, ПРОВАДЖЕННЯ У ЯКИХ РОЗПОЧАТО ДО НАБРАННЯ ЧИННОСТІ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ ВІД 02.06.2016 № 1401-VIII «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (ЩОДО ПРАВОСУДДЯ)», ТОБТО ДО 30.09.2016	8
РОЗДІЛ IV. ДОКУМЕНТИ, ЩО ПОСВІДЧУЮТЬ ПОВНОВАЖЕННЯ АДВОКАТА НА НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ТА ПІДТВЕРДЖУЮТЬ НАЯВНІСТЬ У ПРЕДСТАВНИКА СТАТУСУ АДВОКАТА	9
4.1. Документи, що підтверджують повноваження адвоката як представника в господарському процесі. Ордер та довіреність	9
4.2. Договір про надання правової/правничої допомоги	13
4.3. Документи, що підтверджують наявність у представника статусу адвоката	13
4.4. Порядок підтвердження повноважень адвоката, який перебуває у трудових відносинах з довірителем	15
РОЗДІЛ V. САМОПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ ВЛАДИ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ІНШИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НЕЗАЛЕЖНО ВІД ПОРЯДКУ ЇХ СТВОРЕННЯ	16
РОЗДІЛ VI. ВИНЯТКИ ІЗ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВИЛА ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДІ АДВОКАТОМ	20
РОЗДІЛ VII. ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ	21
7.1. Процесуальні етапи відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу	21
7.2. Види судових витрат на професійну правничу допомогу, які підлягають компенсації	21
7.3. Попереднє визначення суми судових витрат на професійну правничу допомогу	22
7.4. Визначення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу між сторонами	23
7.4.1. Необхідність подання заяви (клопотання) про відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу	23
7.4.2. Необхідність доказування суми судових витрат на професійну правничу допомогу, про відшкодування якої заявляє учасник справи	24
7.5. Зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу	26
7.6. Розподіл суми витрат на професійну правничу допомогу	28

Перелік уживаних скорочень

БК України	Бюджетний кодекс України
ВП ВС	Велика Палата Верховного Суду
ГК України	Господарський кодекс України
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
КАС України	Кодекс адміністративного судочинства України
КГС ВС	Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КК України	Кримінальний кодекс України
МК України	Митний кодекс України
ОП КГС ВС	об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду
ЦК України	Цивільний кодекс України
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність огляду судової практики Верховного Суду стосовно участі адвоката як представника в господарському процесі зумовлена законодавчими змінами в правилах регулювання інституту представництва в судовому процесі.

30 вересня 2016 року набрав чинності Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)».

Зазначеними змінами в Основному Законі України було закріплено особливе місце адвокатури в системі органів правосуддя та нові засади функціонування інституту представництва особи в суді.

Так, відповідно до статті 131² Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура та виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення; законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Як вбачається з пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», необхідність внесення таких змін була обґрунтована потребою в істотному підвищенні якості представництва особи в суді.

Розділом XV «Перехідні положення» Конституції України було передбачено поступове запровадження інституту виключного представництва іншої особи адвокатом в судах всіх інстанцій.

Згідно з підпунктом 20 пункту 1 розділу XI «Перехідні положення» ГПК України (в редакції, чинній з 15.12.2017) положення цього Кодексу застосовуються з урахуванням підпункту 11 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

Статтею 56 ГПК України встановлено, що сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь в судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Представником в суді може бути адвокат або законний представник (частина перша статті 58 ГПК України).

Частиною четвертою статті 60 ГПК України, яка є спеціальною статтею процесуального закону щодо належного підтвердження повноважень представника в суді, передбачено, що повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Тому в господарському судочинстві згідно з вимогами статті 60 ГПК України допустимим доказом повноважень адвоката для участі в судовому процесі, підписання заяв, скарг, клопотань та здійснення інших процесуально значимих дій є лише довіреність або ордер.

На перший погляд, чинні норми Конституції України та ГПК України досить чітко встановлюють, до яких судових справ та з якого моменту застосовуються нововведення,

хто може бути представником і якими документами підтверджуються його повноваження.

Проте аналіз судової практики Верховного Суду за період із січня 2018 року по березень 2021 року дає підстави для висновку, що із запровадженням виключного права на здійснення представництва іншої особи в суді адвокатом та прийняттям нової редакції ГПК України перед учасниками судової справи, законними представниками, адвокатами та суддями постали деякі практичні питання.

Метою цього огляду є аналіз практики застосування суддями КГС ВС законодавства, що визначає особливості представництва учасників справи адвокатом та самопредставництва в господарському процесі, а також забезпечення сталості та єдності судової практики.

РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ОСОБИ В СУДІ. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ З ПРЕДСТАВНИЦТВА

Для правильного застосування положень Конституції України і вимог господарського процесуального законодавства в частині виключного представництва інтересів особи в суді адвокатом істотне значення має чітке та однозначне визначення поняття такого представництва.

Як вбачається із судової практики Верховного Суду (постанови ВП ВС від 13.03.2018 у справі № 910/23346/16, від 21.03.2018 у справі № 916/3283/16, постанова КГС ВС від 27.07.2018 у справі № 910/9224/17, ухвала КГС ВС від 21.06.2018 у справі № 904/9163/17), з метою визначення цього поняття він звертається до Рішення Конституційного Суду України від 08.04.1999 № 3-рп/99 у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді). У пункті 6 його мотивувальної частини зазначається, що за правовою природою представництво в суді є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї прав та обов'язків.

Крім того, ustalена судова практика Верховного Суду (ухвали КГС ВС від 05.06.2018 у справі № 910/19006/17, від 02.04.2018 у справі № 911/3215/17, від 08.08.2018 у справі № 905/1082/17, від 10.08.2018 у справі № 906/991/17) свідчить, що Верховний Суд дотримується однозначної правової позиції про те, що підписання та/або подання касаційної скарги є процесуальними формами реалізації повноважень з представництва.

З огляду на викладене можна зробити висновок, що будь-яка процесуальна дія в суді однієї особи в інтересах іншої особи, внаслідок якої вона набуває певних прав та обов'язків (у тому числі підписання та/або подання певного процесуального документа до суду) є представництвом, а отже, на такі правовідносини поширюється дія положень статті 131² Конституції України щодо виключного представництва адвокатом інтересів іншої особи.

РОЗДІЛ II. ПОРЯДОК ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИКЛЮЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДАХ АДВОКАТАМИ

Згідно з підпунктом 11 пункту 16¹ розділу XV "Перехідні положення" Конституції України (в редакції Закону України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя»)» представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² Конституції України виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Представництво в суді у провадженнях, розпочатих до набрання чинності цим Законом, здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню.

Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» набрав чинності 30.09.2016.

Відповідно до частини першої статті 58 ГПК України представником у суді може бути адвокат або законний представник.

Статтею 8 Основного Закону України встановлено, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії.

Отже, із системного аналізу наведених положень законодавства випливає, що представництво в господарському процесі має здійснюватися адвокатом:

- у Верховному Суді як суді касаційної інстанції – з 1 січня 2017 року у справах, провадження у яких розпочато після 30 вересня 2016 року (ухвали КГС ВС від 26.02.2018 у справі № 910/3483/17, від 18.06.2018 у справі № 910/15163/17, від 31.05.2018 у справі № 922/699/17, від 09.02.2018 у справі № 922/2838/17, від 15.02.2018 у справі № 922/4447/16, від 27.02.2018 у справі № 910/7120/17, від 22.01.2018 у справі № 910/9852/17, від 26.02.2018 у справі № 910/3483/17, від 02.03.2018 у справі № 910/10138/17, від 27.08.2018 у справі № 905/48/18, від 09.08.2018 у справі № 914/2584/17, від 05.06.2018 у справі № 910/19006/17, від 02.04.2018 у справі № 911/3215/17, від 12.04.2018 у справі № 923/478/17, від 08.08.2018 у справі № 905/1082/17, від 22.02.2018 у справі № 905/1378/17 та ін.);

- у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року у справах, провадження у яких розпочато після 30 вересня 2016 року (постанови КГС ВС від 15.06.2018 у справі № 915/4/18, від 08.10.2018 у справі № 921/197/18, від 08.10.2018 у справі № 921/197/18, ухвали КГС ВС від 21.06.2018 у справі № 904/9163/17, від 05.05.2018 у справі № 921/575/17-г/7 та ін.);

- у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року у справах, провадження у яких розпочато після 30 вересня 2016 року.

РОЗДІЛ III. ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ У СПРАВАХ, ПРОВАДЖЕННЯ У ЯКИХ РОЗПОЧАТО ДО НАБРАННЯ ЧИННОСТІ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ ВІД 02.06.2016 № 1401-VIII «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (ЩОДО ПРАВОСУДДЯ)», ТОБТО ДО 30.09.2016

Підпунктом 11 пункту 16¹ розділу XV "Перехідні положення" Конституції України встановлено, що представництво в суді у провадженнях, розпочатих до набрання чинності Законом України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (до 30.09.2016), здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню.

Тож у таких справах представництво може здійснюватися не лише адвокатом, а й іншим законним представником з наданням документів, що підтверджують повноваження такої особи на представництво інтересів учасника справи відповідно до вимог процесуального законодавства (постанова КГС ВС від 23.04.2018 у справі № 906/460/16).

ГПК України не оперує таким поняттям як «розпочате провадження», що його вживає законодавець у пункті 11 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

При цьому від дати початку провадження у справі залежить те, чи повинен у конкретній справі здійснювати представництво інтересів лише адвокат.

Аналіз судової практики Верховного Суду (постанови КГС ВС від 23.04.2018 у справі № 906/460/16, від 18.04.2018 у справі № 911/1738/17, ухвали КГС ВС від 31.05.2018 у справі № 922/699/17, від 09.02.2018 у справі № 922/2838/17) свідчить, що Верховний Суд виробив єдину та чітку позицію з цього питання.

Зокрема, дату, з якої провадження у справі вважається розпочатим, Верховний Суд ототожнює з датою порушення провадження у справі судом, який діє як суд першої інстанції.

Крім того, Верховний Суд дотримується думки, що скасування судових рішень судів попередніх інстанцій та передання справи на новий розгляд до суду першої інстанції в іншому складі суду не передбачає нового повторного відкриття провадження у справі і не призводить до виникнення юридичних наслідків для учасників справи заново, зокрема не змінює дати порушення провадження у справі.

Отже, якщо провадження у справі порушено до набрання чинності зазначеним Законом (до 30.09.2016), представництво у такій справі може здійснюватися не лише адвокатом, а й іншим законним представником з наданням доказів суду щодо уповноваження такої особи на представництво інтересів учасника справи відповідно до вимог процесуального законодавства навіть у випадку направлення такої справи на новий розгляд (постанова КГС ВС від 23.04.2018 у справі № 906/460/16).

Водночас Верховний Суд у своєму рішенні звернув увагу на те, що представництво особи, яка не брала участі у справі, провадження у якій розпочато до 30.09.2016, у випадку звернення такої особи до суду після ухвалення у цій справі остаточного судового рішення, яке не підлягає оскарженню, має здійснюватися адвокатом (ухвала КГС ВС від 06.03.2019 у справі № 925/39/14).

РОЗДІЛ IV. ДОКУМЕНТИ, ЩО ПОСВІДЧУЮТЬ ПОВНОВАЖЕННЯ АДВОКАТА НА НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ТА ПІДТВЕРДЖУЮТЬ НАЯВНІСТЬ У ПРЕДСТАВНИКА СТАТУСУ АДВОКАТА

4.1. Документи, що підтверджують повноваження адвоката як представника в господарському процесі. Ордер та довіреність

Згідно із частиною першою статті 26 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути: 1) договір про надання правової допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Повноваження адвоката як захисника або представника в господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також як уповноваженого за дорученням у конституційному судочинстві підтверджуються в порядку, встановленому законом (частина третя статті 26 зазначеного Закону).

Частиною четвертою статті 60 ГПК України визначено, що повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність".

Отже, в господарському судочинстві згідно з вимогами статті 60 ГПК України допустимим доказом повноважень адвоката як особи, що підписала касаційну скаргу, є лише довіреність або ордер (ухвали КГС ВС від 31.05.2018 у справі № 922/699/17, від 18.06.2018 у справі № 910/15163/17, від 25.06.2018 у справі № 924/326/17, від 13.08.2018 у справі № 910/2152/18, від 28.09.2018 у справі № 910/2396/18, від 13.04.2018 у справі № 927/675/17, постанова КГС ВС від 21.04.2020 у справі № 910/10156/17 та ін.).

Стосовно питання, чи повинна довіреність (за відсутності ордера) містити інформацію, що повноваження на представництво в суді надано саме адвокату, а не громадянину, варто зауважити таке.

Верховний Суд у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду в своїй постанові від 12.10.2018 у справі № 908/1101/17 відступив від висновку Верховного Суду, викладеного в раніше ухваленій постанові від 24.04.2018 у справі № 914/2414/17 про те, що у довіреності, на підставі якої адвокат здійснює представництво інтересів особи у суді, має обов'язково бути зазначено, що представник є адвокатом.

У постанові КГС ВС від 12.10.2018 у справі № 908/1101/17 викладено таку правову позицію: нормами Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" не встановлено, що в довіреності, виданій на ім'я фізичної особи – адвоката, обов'язково зазначається про те, що такий представник є саме адвокатом. Не передбачено таких вимог ні ГПК України, ні ЦК України, яким врегульовано питання представництва за довіреністю.

У розглядуваному аспекті важливо, щоб особа, яка здійснює представництво за довіреністю, мала статус адвоката та отримала свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. Довіреність визначає лише повноваження адвоката, межі наданих представникові прав та перелік дій, які він може вчиняти для виконання доручення.

Отже, Верховний Суд у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду відступив від висновку Верховного Суду, викладеного в раніше ухваленій постанові від 24.04.2018 у справі № 914/2414/17 про те, що довіреність, на підставі якої адвокат здійснює представництво інтересів клієнта у суді, повинна обов'язково мати вказівку, що представник є адвокатом.

За результатами аналізу судової практики Верховного Суду обґрунтованим видається такий висновок: документами, які посвідчують повноваження адвоката, можуть бути або ордер, або довіреність, видані відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність".

При цьому, враховуючи правові висновки ОП КГС ВС у постанові від 12.10.2018 у справі № 908/1101/17, особа, яка здійснює представництво за довіреністю, в якій зазначено, що вона видана фізичній особі/ громадянину, повинна мати статус адвоката та отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Аналогічні висновки викладені в постановках КГС ВС від 04.11.2020 у справі № 910/6421/19 та від 28.04.2020 у справі № 910/8331/19.

Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на необхідність правильного оформлення ордера відповідно до вимог, встановлених Положенням про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 № 36 (втратило чинність, крім пункту 18 та додатка 1, які діють до 01.01.2022 згідно з рішенням Ради адвокатів України від 12.04.2019 № 41; далі – Положення про ордер № 36), та Положенням про ордер на надання правничої (правової) допомоги, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 12.04.2019 № 41 (далі – Положення про ордер № 41).

Згідно із частиною другою статті 26 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" ордер – це письмовий документ, що у випадках, встановлених цим Законом та іншими законами України, посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Ордер видається адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням та повинен містити підпис адвоката. Рада адвокатів України затверджує типову форму ордера.

Судова практика Верховного Суду свідчить, що значна кількість ордерів, що додаються адвокатами до матеріалів справи для підтвердження своїх повноважень на здійснення представництва інтересів особи (наприклад, на підписання від імені скаржника касаційної скарги), не містить обов'язкових реквізитів, передбачених пунктом 12 Положення про ордер № 41 (пунктом 15 Положення про ордер № 36).

Зокрема, до матеріалів справи адвокати долучають ордери, в яких не зазначено органу, в якому надається правова допомога адвокатом; номери посвідчення адвоката України, ким та коли його видано; дати видачі ордера; номери та дати договору про надання правової допомоги.

У такому випадку Верховний Суд у своїх рішеннях дотримується позиції про те, що в разі коли ордер на надання правової допомоги не має обов'язкових реквізитів, він не може вважатися належним документом для здійснення представництва, а тому адвокат, який його надав, не має права підписувати касаційну скаргу (ухвали КГС ВС від 02.04.2018 у справі № 910/11162/17, від 07.08.2018 у справі № 905/2497/17, від 23.02.2018 у справі № 13/187, від 16.04.2018 у справі № 922/1676/15, від 21.05.2018 у справі № 18/257, від 09.08.2018 у справі № 916/3266/17, від 12.09.2018 у справі № 905/2865/17, від 02.05.2018 у справі № 910/16014/17, від 30.03.2018 у справі № 908/1843/17, від 21.07.2020 у справі № 902/657/19 та ін).

Отже, ордер на надання правової допомоги, яким адвокат підтверджує свої повноваження, має бути оформлений відповідно до вимог, встановлених Положенням про ордер № 41 (Положенням про ордер № 36).

У підпункті 15.4 пункту 15 Положення про ордер № 36 і підпункті 12.4 пункту 12 чинного Положення про ордер № 41 передбачено, що ордер має містити назву органу, в якому надається правова допомога адвокатом, із зазначенням, у випадку необхідності, виду адвокатської діяльності відповідно до статті 19 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність".

Зважаючи на наведені положення, у разі надання адвокатом правової допомоги в суді в ордері має бути зазначено не абстрактний орган державної влади, а конкретну назву такого органу, зокрема суду.

Не можна визнавати ордер документом, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги, якщо в графі "Назва органу, в якому надається правова допомога" зазначено, що адвокат надає правову допомогу: 1) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності і підпорядкування; 2) у всіх органах, установах, організаціях та підприємствах, а також судах у всіх без винятку справах (постанови ВП ВС від 05.06.2019 у справі № 9901/847/18, від 03.07.2019 у справі № 9901/939/18, постанови КГС ВС від 21.04.2020 у справі № 910/10156/17, від 17.08.2020 у справі № 911/2636/19).

При цьому за змістом частин першої, третьої статті 26 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" ордер може бути оформлений адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) лише на підставі вже укладеного договору (постанови КГС ВС від 23.07.2019 у справі № 910/7398/18, від 05.06.2019 у справі № 910/20383/17, постанови ВП ВС від 05.12.2018 у справі № П/9901/736/18, від 01.07.2020 у справі № 320/5420/18, від 20.05.2020 у справі № 9901/44/19).

Верховний Суд у своєму рішенні (постанова ВП ВС від 01.07.2020 у справі № 320/5420/18) звернув увагу на те, що оскільки Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" не містить вказівки на класифікаційну ознаку документів, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, зокрема, за стадіями їх створення, а саме: оригінал чи копія, можна зробити висновок, що повноваження адвоката як представника сторони можуть бути підтверджені як оригіналом ордера або довіреності, так і їх копією,

засвідченою у визначеному законом порядку особою, яка має повноваження на засвідчення копії.

За пунктом 9 частини першої статті 20 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" адвокат має право, зокрема, посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів.

У рішенні Національної асоціації адвокатів України від 04.08.2017 № 162 зазначено, що відмітка про посвідчення копії ордера на надання правової допомоги має складатися зі слів «Згідно з оригіналом», особистого підпису адвоката (або керівника адвокатського об'єднання/адвокатського бюро, якщо ордер видається адвокатським об'єднанням/адвокатським бюро), який засвідчує копію, його ініціалів та прізвища, а також дати засвідчення копії.

Відповідно до частин першої та другої статті 61 ГПК України представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері.

У своїх рішеннях (постанови КГС ВС від 27.09.2018 у справі № 910/6241/18, від 21.11.2018 у справі № 910/9048/18) Верховний Суд дійшов висновку, що в разі коли представнику на підставі довіреності чи ордера були надані повноваження на представництво інтересів особи, у тому числі в судових установах у господарських справах/провадженнях, з усіма правами, які надані законом, без застереження щодо обмеження повноважень такого представника на вчинення певної процесуальної дії, зокрема щодо підписання позовної заяви, такий представник має повноваження на підписання та подання позовної заяви і, отже, відсутні підстави для її повернення.

Крім того, слід зазначити, що Законом України від 03.10.2017 № 2147-VIII "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів" було внесено зміни до КК України шляхом доповнення його новою статтею 400¹, якою було запроваджено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги.

Отже, законодавець комплексно підійшов до врегулювання питання про підтвердження повноважень адвоката в суді, спростивши, з одного боку, порядок підтвердження повноважень адвокатами (наприклад, достатньо подати лише ордер без договору про надання правової допомоги чи витягу з нього) та передбачивши, з іншого боку, відповідальність адвокатів щодо подання ними недостовірних відомостей про обсяг наданих йому повноважень у такому ордері шляхом запровадження кримінальної відповідальності за статтею 400¹ КК України.

4.2. Договір про надання правової/правничої допомоги

Розглядаючи питання про те, чи може договір про надання правничої допомоги вважатися допустимим доказом повноважень адвоката у господарському процесі у разі, коли на підтвердження своїх повноважень представник (адвокат) надає до матеріалів справи зазначений договір, слід враховувати таке.

Статтею 1 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" передбачено, що договір про надання правової допомоги – домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

Тобто договір про надання правової допомоги визначає взаємні права й обов'язки адвоката (адвокатського об'єднання) та клієнта, який звернувся за правовою допомогою, а також обсяг повноважень адвоката (адвокатського об'єднання) при здійсненні представництва інтересів клієнта, в тому числі в судах.

На підставі договору адвокатом (адвокатським об'єднанням) видається ордер, що є належним та достатнім підтвердженням правомочності адвоката (адвокатського об'єднання) на вчинення дій в інтересах клієнта, що узгоджується з пунктом 11 Положення про ордер № 41 (пунктом 14 Положення про ордер № 36).

У постанові КГС ВС від 23.07.2019 у справі № 910/7398/18 зазначено, що ордер, який видано відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", є самостійним документом, що підтверджує повноваження адвоката. Чинна редакція ГПК України не вимагає надання разом з ордером договору про правничу допомогу, його копії або витягу.

Отже, договір про надання правничої допомоги (за відсутності ордера, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства) не є достатнім та належним доказом повноважень адвоката в господарському процесі (ухвала КГС ВС від 02.07.2018 у справі № 910/17956/17).

4.3. Документи, що підтверджують наявність у представника статусу адвоката

Відповідно до частини другої статті 16 ГПК України представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом.

Представником у суді може бути адвокат або законний представник (частина перша статті 58 ГПК України).

За змістом статті 6 та частини першої статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом може бути фізична особа, яка, зокрема, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Згідно зі статтею 12 цього Закону особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України.

Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України не обмежуються віком особи та є безстроковими.

Статтею 17 названого Закону встановлено, що Рада адвокатів України забезпечує ведення Єдиного реєстру адвокатів України з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до цього Закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності. Внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України.

Зважаючи на зазначені законодавчі норми, Верховний Суд (постанова КГС ВС від 26.09.2019 у справі № 910/3845/19) дотримується позиції, що статус адвоката підтверджується посвідченням адвоката України та свідоцтвом про право на заняття адвокатською діяльністю, тоді як відомості до Єдиного реєстру адвокатів України вносяться радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України.

При цьому в згаданій постанові Верховний Суд з огляду на положення статті 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якими визначено порядок припинення права на заняття адвокатською діяльністю, зазначив про відсутність у матеріалах справи доказів визнання свідоцтва на право зайняття адвокатською діяльністю недійсним або скасування його у передбаченому законом порядку та доказів припинення у представника права на заняття адвокатською діяльністю у законодавчо встановлений спосіб.

Близький за змістом висновок про те, що статус особи як адвоката може підтверджувати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та/або посвідчення адвоката України, викладений Верховним Судом в ухвалах КГС ВС від 01.03.2018 у справі № 910/3483/17, від 17.10.2018 у справі № 916/1059/18.

Верховний Суд у своєму рішенні звернув увагу на те, що в разі коли свідоцтво на право зайняття адвокатською діяльністю видано особі пізніше, ніж довіреність, якою уповноважено її представляти інтереси скаржника, така особа не має повноважень представляти інтереси скаржника, оскільки на момент видачі довіреності не мала статусу адвоката (ухвала КГС ВС від 23.07.2018 у справі № 913/17/18).

Отже, суд з урахуванням вимог частини другої статті 86 ГПК України щодо оцінки вірогідності і взаємного зв'язку доказів у їх сукупності перевіряє наявність у представника статусу адвоката, досліджуючи докази, що підтверджують статус адвоката, зокрема свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та/або посвідчення адвоката України, а також докази стосовно визнання зазначеного свідоцтва недійсним або скасування його у передбаченому законом порядку, припинення у представника права на заняття адвокатською діяльністю.

4.4. Порядок підтвердження повноважень адвоката, який перебуває у трудових відносинах з довірителем

У своїх рішеннях (ухвали КГС ВС від 26.03.2018 у справі № 915/907/17, від 27.07.2018 у справі № 910/9224/17) Верховний Суд з посиланням на частини першу та третю статті 26 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", рішення Ради адвокатів України від 07.04.2017 № 54 "Про затвердження роз'яснення щодо деяких питань представництва адвокатом юридичної особи" дійшов висновку, що адвокат може представляти юридичну особу, з якою він перебуває у трудових відносинах, за умови укладання з такою юридичною особою договору про надання правової допомоги згідно із зазначеним Законом.

У такому випадку представництво інтересів юридичної особи здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги та не вважається виконанням працівником обов'язків, передбачених трудовим договором.

При цьому повноваження такого адвоката як представника повинні підтверджуватися в загальному порядку належним чином оформленими довіреністю або орденом, виданими відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність".

РОЗДІЛ V. САМОПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ ВЛАДИ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ІНШИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НЕЗАЛЕЖНО ВІД ПОРЯДКУ ЇХ СТВОРЕННЯ

Відповідно до підпункту 20 пункту 1 розділу XI «Перехідні положення» ГПК України положення цього Кодексу застосовуються з урахуванням підпункту 11 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

Згідно з підпунктом 11 пункту 16¹ розділу XV "Перехідні положення" Конституції України (в редакції Закону України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)») представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² Конституції України виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Конституцією України врегульовано правила представництва в суді іншої особи, при цьому не заборонено особі представляти себе саму. Можливість реалізації права на самопредставництво передбачена відповідними положеннями ГПК України.

Статтею 58 ГПК України встановлено, що представником у суді може бути адвокат або законний представник.

За частиною першою статті 56 ГПК України сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь в судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника.

ВП ВС (постанови від 13.03.2018 у справі № 910/23346/16, від 21.03.2018 у справі № 916/3283/16) дійшла висновку, що реалізація права на звернення з касаційною скаргою є процесуальною дією в суді, яка має здійснюватися або самою особою у порядку самопредставництва, або її представником.

Верховний Суд у своєму рішенні (постанова КГС ВС від 27.07.2018 у справі № 910/9224/17) дотримується позиції, що процесуальне представництво юридичної особи може здійснюватись як в порядку самопредставництва, так і іншими особами – представниками юридичної особи за довіреністю.

У порядку самопредставництва юридичну особу може представляти за посадою її керівник або інші особи, повноваження яких визначені законодавством або установчими документами.

Відповідно, особа, яка представляє юридичну особу за довіреністю і виконує процесуальні дії на підставі повноважень, наданих їй довіреністю, виступає від імені цієї особи – довірителя, а не в порядку самопредставництва.

З огляду на викладене представник, звертаючись до суду від імені директора на підставі виданої ним довіреності, не діє у такому разі як законний представник в порядку самопредставництва.

Аналогічна правова позиція викладена в постановах ВП ВС від 13.03.2018 у справі № 910/23346/16, від 21.03.2018 у справі № 916/3283/16, від 14.03.2018 у справі № 910/22324/16.

Крім того, Верховний Суд у своїх рішеннях (постанова КГС ВС від 01.04.2020 у справі № 904/5898/18, ухвали КГС ВС від 21.01.2020 у справі № 924/440/19, від 18.03.2020 у справі № 910/14830/18, від 01.04.2020 у справі № 922/2733/19) звертає увагу, що 29.12.2019 набрав чинності Закон України від 18.12.2019 № 390-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення можливостей самопредставництва в суді органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб незалежно від порядку їх створення" (далі – Закон № 390), яким, зокрема, викладено в новій редакції частини третю і четверту статті 56 ГПК України:

«3. Юридична особа незалежно від порядку її створення бере участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи), або через представника.

4. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника».

Процесуальний кодекс розмежовує такі юридичні категорії, як "самопредставництво" і "представництво" (ухвали КГС ВС від 13.03.2020 у справі № 922/2844/19, від 01.04.2020 у справі № 922/2733/19).

Прийнятий Закон визначає поняття «самопредставництво юридичної особи» шляхом закріплення такого права не лише за керівником, членом виконавчого органу юридичної особи, для держави та територіальної громади – за керівником відповідного органу, а й за іншими уповноваженими особами (ухвала КГС ВС від 21.01.2020 у справі № 924/440/19).

Верховний Суд у своїх рішеннях (ухвали КГС ВС від 13.03.2020 у справі № 922/2844/19, від 22.02.2021 у справі № 908/183/20) звернув увагу на те, що за загальним правилом у теорії права самопредставництво юридичної особи – це право одноосібного виконавчого органу (керівника) чи голови (уповноваженого члена) колегіального виконавчого органу безпосередньо діяти від імені такої особи без довіреності, представляючи її інтереси за законом, статутом, положенням.

При цьому в згаданих ухвалах Верховний Суд зазначив, що для визнання особи такою, що діє в порядку самопредставництва, необхідно, щоб у відповідному законі, статуті, положенні чи трудовому договорі (контракті) було чітко визначено її право діяти від імені такої юридичної особи (суб'єкта владних повноважень без права юридичної особи) без додаткового уповноваження (довіреності).

Аналогічна правова позиція викладена в постанові ВП ВС від 02.07.2020 у справі № 9901/39/20.

В ухвалі від 21.01.2020 у справі № 924/440/19 Верховний Суд дотримується позиції, що працівник органу державної влади, органу місцевого самоврядування підтверджує право на звернення від імені такого органу в порядку самопредставництва, для чого надає суду:

- витяг з контракту, в якому визначено, що особа має повноваження представляти орган державної влади, орган місцевого самоврядування в суді в конкретній судовій справі без окремого доручення; або

- оригінал чи копію трудового договору (акта про призначення) або оригінал посвідчення та витяг з посадової інструкції, в якій визначено, що особа має повноваження представляти орган державної влади, орган місцевого самоврядування в суді без окремого доручення керівника; та

- окреме доручення (резольцію) керівника, в якому визначено повноваження особи представляти інтереси державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування в суді в конкретній судовій справі, якщо посадовою інструкцією або контрактом не передбачено права такої особи представляти інтереси юридичної особи без такого доручення.

Водночас, якщо надані заявниками документи були прийняті до внесення Законом № 390 змін до статті 56 ГПК України і за своїм змістом не охоплюють зазначених змін, то такі документи не підтверджують наявності в особи повноважень діяти від імені органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах в порядку самопредставництва на підставі статті 56 ГПК України в чинній редакції (ухвали КГС ВС від 12.03.2020 у справі № 910/5097/19, від 16.03.2020 у справі № 920/691/18).

При цьому в своїх рішеннях Верховний Суд звертає увагу, що довіреність за відсутності доказів, передбачених частиною четвертою статті 56 ГПК України (статуту, положення, трудового договору, контракту тощо), не підтверджує повноваження особи діяти від імені відповідного органу місцевого самоврядування та державної влади в порядку самопредставництва (ухвали КГС ВС від 21.01.2020 у справі № 924/440/19, від 07.02.2020 у справі № 17/495-08, від 17.02.2020 у справі № 914/1002/19, від 20.01.2020 у справі № 910/3245/19, від 13.03.2020 у справі № 922/2844/19).

Ураховуючи вимоги частини першої статті 58 ГПК України та частини четвертої статті 131² Конституції України, з 01.01.2020 представником органу місцевого самоврядування, який діє на підставі довіреності, може бути виключно адвокат (ухвали КГС ВС від 01.04.2020 у справі № 922/2733/19, від 31.03.2020 у справі № 910/7694/19).

Відповідно до статті 10 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань" якщо документи та відомості, що підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, внесені до нього, такі документи та відомості вважаються офіційними, достовірними і можуть бути використані для будь-якого державного органу, яким є і суд.

З огляду на зазначену законодавчу норму Верховний Суд дотримується такої позиції: якщо до поданої заяви (скарги), клопотання не додано документів, які б підтверджували повноваження особи представляти юридичну особу в порядку самопредставництва в суді відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) на момент подання заяви (скарги), і такі документи відсутні

в матеріалах справи, то суд не позбавлений права перевірити прізвище, ім'я, по батькові, дату обрання (призначення) осіб, які обираються (призначаються) до органу управління юридичної особи та уповноважені представляти юридичну особу у правовідносинах з третіми особами, або осіб, які мають право вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності, а також дані про наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи, наведені в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (ухвали КГС ВС від 05.05.2020 у справі № 916/3097/19, від 23.01.2020 у справі № 926/1336/19, від 07.03.2018 у справі № 921/502/17-г/8, від 13.03.2020 у справі № 922/2844/19).

Також Верховний Суд зауважує, що за відсутності в матеріалах справи документів, які б підтверджували повноваження особи представляти юридичну особу як представника (адвоката) в суді або діяти від імені юридичної особи в порядку самопредставництва, та відсутності в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань відомостей, що така особа уповноважена діяти від імені юридичної особи в суді без довіреності в порядку самопредставництва, касаційна скарга у справі не може бути прийнята до розгляду та підлягає поверненню скаржнику (ухвали КГС ВС від 07.03.2018 у справі № 921/502/17-г/8, від 23.01.2020 у справі № 905/1144/19, від 02.03.2020 у справі № 910/6718/19, від 13.03.2020 у справі № 922/2844/19, від 23.01.2020 у справі № 926/1336/19).

Отже, вирішуючи питання наявності повноважень у особи, яка звертається від імені юридичної особи, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування в порядку самопредставництва, суд з урахуванням вимог частини другої статті 86 ГПК України щодо оцінки вірогідності і взаємного зв'язку доказів у їх сукупності повинен дослідити документи, на підставі яких відповідна особа уповноважена діяти від імені органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, іншої юридичної особи незалежно від порядку її створення в порядку самопредставництва, а також перевірити наявність відповідних відомостей та документів в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

РОЗДІЛ VI. ВИНЯТКИ ІЗ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВИЛА ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДІ АДВОКАТОМ

Відповідно до частини третьої статті 131² Конституції України виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Водночас частиною четвертою зазначеної статті встановлено, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Чинними нормами ГПК України, зокрема частиною другою статті 58, регламентовано, що при розгляді справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених статтею 59 цього Кодексу.

Згідно зі статтею 12 ГПК України малозначними справами є: 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Тобто процесуальним законом встановлено, що малозначними є справи, по-перше, визначені такими законом (пункт 1 частини п'ятої статті 12 ГПК України), і по-друге, визнані малозначними судом (пункт 2 частини п'ятої статті 12 ГПК України). Така правова позиція викладена в постанові КГС ВС від 25.06.2018 у справі № 927/5/18.

Отже, Верховний Суд у своїх рішеннях (постанови КГС ВС від 02.10.2018 у справі № 910/2915/18, від 25.06.2018 у справі № 927/5/18, від 01.06.2018 у справі № 904/7536/17, від 11.10.2018 у справі № 910/6435/18) дотримується позиції, що представництво інтересів учасника справи у малозначних справах може здійснюватися не лише адвокатом, а й іншим законним представником з наданням доказів суду щодо уповноваження такої особи на представництво інтересів учасника справи відповідно до вимог процесуального законодавства.

Наведене є винятком із загального правила прямої дії, встановленого статтями 59, 131² та підпунктом 11 пункту 16¹ розділу XV "Перехідні положення" Конституції України, яким передбачено, що представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² Конституції України здійснюється виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року.

РОЗДІЛ VII. ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

7.1. Процесуальні етапи відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу

Однією з основних засад (принципів) господарського судочинства є відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення (пункт 12 частини третьої статті 2 ГПК України).

Метою запровадження цього принципу є забезпечення особі можливості ефективно захистити свої права в суді та захиститися у разі подання до неї необґрунтованого позову, а також стимулювання сторін до врегулювання спору в досудовому порядку.

Практична реалізація згаданого принципу в частині відшкодування витрат на професійну правничу допомогу відбувається в такі етапи:

1) попереднє визначення суми судових витрат на професійну правничу допомогу (стаття 124 ГПК України);

2) визначення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу між сторонами (стаття 126 ГПК України):

– подання (1) заяви (клопотання) про відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу разом з (2) детальним описом робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, і здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги, та (3) доказами, що підтверджують здійснення робіт (наданих послуг) і розмір судових витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи;

– зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу;

3) розподіл судових витрат (стаття 129 ГПК України).

Наведений правовий висновок викладено в постанові ОП КГС ВС від 03.10.2019 у справі № 922/445/19.

7.2. Види судових витрат на професійну правничу допомогу, які підлягають компенсації

Статтю 123 ГПК України передбачено, що судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. До витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать, зокрема, витрати на професійну правничу допомогу.

Як свідчить судова практика Верховного Суду, вирішуючи питання про види витрат на професійну правничу допомогу, які підлягають відшкодуванню, суд керується зазвичай положеннями частини другої статті 126 ГПК України і статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

За змістом частини другої статті 126 ГПК України до витрат на професійну правничу допомогу належать розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, в тому числі гонорару адвоката за представництво в суді та іншу професійну правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката.

Відповідно до статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини.

7.3. Попереднє визначення суми судових витрат на професійну правничу допомогу

У ГПК України закріплено вимогу для кожної із сторін процесу подавати до суду попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які сторона понесла і які очікує понести у зв'язку з розглядом справи (стаття 124 ГПК України).

Попередній (орієнтовний) розрахунок судових витрат є обов'язковою складовою як позовної заяви (апеляційної та касаційної скарг), так і відзиву, оскільки з огляду на положення частин п'ятої – сьомої статті 129 ГПК України попередній (орієнтовний) розрахунок судових витрат враховується судом під час вирішення питання про розподіл судових витрат, пов'язаних з розглядом справи.

При цьому слід зауважити, що поданий стороною попередній розрахунок розміру судових витрат не обмежує сторону у доведенні іншої фактичної суми таких витрат, які підлягають розподілу між сторонами за результатами розгляду справи.

Згідно із частиною другою статті 124 ГПК України у разі неподання стороною попереднього розрахунку суми судових витрат суд може відмовити їй у відшкодуванні відповідних судових витрат, за винятком суми сплаченого нею судового збору.

Отже, наведена норма процесуального закону надає суду право в разі невиконання стороною обов'язку подати попередній розрахунок судових витрат відмовити у їх відшкодуванні, за винятком суми сплаченого стороною судового збору (постанова КГС ВС від 21.08.2019 у справі № 922/2821/18).

Верховний Суд у своєму рішенні (постанова КГС ВС від 21.08.2019 у справі № 922/2821/18) звертає увагу, що неповідомлення учасником справи іншого учасника справи про попередній (орієнтовний) розрахунок судових витрат, а також ненаправлення на його адресу документів на підтвердження відповідних вимог позбавляє іншого учасника справи можливості подати до суду клопотання про зменшення розміру таких витрат відповідно до частин п'ятої, шостої статті 126 ГПК України.

Крім того, зважаючи на положення статей 282, 315 ГПК України про те, що суд апеляційної та касаційної інстанцій має вирішувати питання щодо розподілу судових витрат, здійснених у зв'язку з переглядом справи, Верховний Суд дотримується позиції, що згідно зі статтею 124 ГПК України особа має подати попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які вона понесла і які очікує понести у зв'язку з розглядом справи, до суду тієї інстанції, в якій такі витрати були понесені (постанова КГС ВС від 14.02.2019 у справі № 916/24/18).

Як убачається з аналізу судових рішень Верховного Суду, сторона у справі має право подати попередній (орієнтовний) розрахунок суми витрат на професійну правничу

допомогу до прийняття касаційною інстанцією постанови по суті справи (додаткова постанова КГС ВС від 27.06.2018 у справі № 911/1803/17).

Верховний Суд у своєму рішенні (постанова КГС ВС від 29.10.2018 у справі № 911/559/17) констатував, що під час розгляду скарги на дії (бездіяльність) органу державної виконавчої служби при вирішенні питання про відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу не підлягають застосуванню положення статті 124 ГПК України, оскільки ця стаття регулює порядок надання розрахунку судових витрат саме під час подання першої заяви по суті спору, а скарга на дії (бездіяльність) органу державної виконавчої служби не є першою заявою по суті спору в розумінні положень статей 124, 161 ГПК України.

У названій постанові Верховний Суд, обґрунтовуючи свою позицію, зазначив, що згідно зі статтею 344 ГПК України судові витрати, пов'язані з розглядом скарги, покладаються судом на заявника, якщо було постановлено рішення про відмову в задоволенні його скарги, або на орган державної виконавчої служби чи приватного виконавця, якщо було постановлено ухвалу про задоволення скарги заявника. Отже, такі правовідносини регулюються положеннями статей 123, 126, 344 ГПК України.

7.4. Визначення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу між сторонами

7.4.1. Необхідність подання заяви (клопотання) про відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу

Зважаючи на положення частини восьмої статті 129 ГПК України, Верховний Суд у своїх судових рішеннях дотримується позиції, що відшкодування судових витрат, у тому числі на професійну правничу допомогу, здійснюється за наявності відповідної заяви (клопотання) сторони, яку вона зробила до закінчення судових дебатів, а в суді касаційної інстанції – до прийняття постанови у справі (постанова КГС ВС від 22.03.2018 у справі № 910/9111/17).

Відповідно, якщо учасник справи до закінчення судових дебатів не заявив клопотання про компенсацію витрат на професійну правничу допомогу, суд не має підстав для розгляду питання про розподіл здійснених учасником витрат на професійну правничу допомогу (постанова КГС ВС від 14.01.2019 у справі № 927/26/18).

Крім того, у своїх судових рішеннях Верховний Суд наголошує, що в разі коли заява (клопотання) про стягнення витрат на професійну правничу допомогу надійшла після ухвалення судом касаційної інстанції постанови у справі за результатами розгляду касаційної скарги, така заява (клопотання) учасника справи не розглядається, а питання розподілу судових витрат, про які йдеться у ній, не вирішується з огляду на відсутність поданої заяви (клопотання) до прийняття судом касаційної інстанції постанови у справі (ухвала КГС ВС від 24.07.2018 у справі № 918/560/16).

7.4.2. Необхідність доказування суми судових витрат на професійну правничу допомогу, про відшкодування якої заявляє учасник справи

За змістом пункту 1 частини другої статті 126 ГПК України здійснені стороною у справі судові витрати на правничу допомогу визначаються згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, що сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою.

Частиною восьмою статті 129 ГПК України визначено, що розмір судових витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо). Такі докази подаються до закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду, за умови, що сторона зробила про це відповідну заяву. У разі неподання відповідних доказів протягом встановленого строку така заява залишається без розгляду.

При цьому розмір витрат на оплату професійної правничої допомоги адвоката встановлюється і розподіляється судом згідно з умовами договору про надання правничої допомоги у разі надання відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, як уже сплаченої, так і тієї, що лише підлягає сплаті (буде сплачена) відповідною стороною або третьою особою (постанова ОП КГС ВС від 03.10.2019 у справі № 922/445/19).

Крім того, з огляду на положення пункту 1 частини другої статті 126, частини восьмої статті 129 ГПК України Верховний Суд дотримується позиції, що в разі коли сторона не надала суду доказів щодо витрат на професійну правничу допомогу, які вона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, у строк, визначений частиною восьмою статті 129 ГПК України, суд не має підстав для розподілу здійснених стороною витрат на професійну правничу допомогу (постанова КГС ВС від 14.01.2019 у справі № 927/26/18).

Верховний Суд у постанові від 20.11.2018 у справі № 910/23210/17 зазначив, що види робіт або послуг адвоката, витрат, про відшкодування яких у справі заявлено вимогу, мають відповідати умовам договору про надання правової допомоги, положенням Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і ГПК України.

Витрати на оплату робіт та послуг адвоката, про відшкодування яких заявлено вимогу, мають бути виконані саме тим адвокатом, з яким укладено договір про надання правової допомоги, інакше суд не матиме підстав для вирішення питання про їх відшкодування.

Відповідно до статті 632 ЦК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатський гонорар (ціна договору про надання правової допомоги) зазначається сторонами як одна з умов договору при його укладенні.

Відсутність у договорі про надання правової допомоги розміру та/або порядку обчислення адвокатського гонорару (як погодинної оплати або фіксованого розміру) не дає суду та іншій стороні спору можливості пересвідчитися у дійсній домовленості сторін щодо розміру адвокатського гонорару.

У постанові від 06.03.2019 у справі № 922/1163/18 Верховний Суд звернув увагу, що суди, визначаючи розмір суми, яка підлягає сплаті в порядку компенсації гонорару адвоката іншою стороною, мають виходити із встановленого у самому договорі розміру та/або порядку обчислення таких витрат, що узгоджується з положеннями статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

За відсутності у тексті договору умов (пунктів) щодо порядку обчислення зазначених витрат, форми та ціни послуг, що надаються адвокатом, суди залежно від конкретних обставин справи, інших доказів, наданих адвокатом, використовуючи свої дискреційні повноваження, мають право відмовити у задоволенні заяви про компенсацію судових витрат, задовольнити її повністю або частково.

Крім того, Верховний Суд у наведеній постанові наголосив, що рішення Ради адвокатів Харківської області від 21.03.2018 № 17, яким встановлено рекомендовану (мінімальну) ставку адвокатського гонорару за годину роботи, за юридичною природою має рекомендаційний характер, тому суд може лише взяти його до уваги, однак це рішення не є обов'язковим для застосування, оскільки суд визначає орієнтовну вартість послуг адвоката з урахуванням конкретних обставин справи, його кваліфікації та досвіду, фінансового стану клієнта та інших істотних обставин.

У постанові від 05.06.2018 у справі № 904/8308/17 Верховний Суд зазначив, що встановлений у договорі про надання правової допомоги у господарському процесі фіксований розмір адвокатських послуг у вигляді прогресивної процентної ставки від загальної суми позовних вимог не є безумовною підставою для стягнення судом з іншої сторони витрат на послуги адвоката саме у такому розмірі, адже їх розмір має бути доведений, документально обґрунтований і відповідати критерію розумної необхідності таких витрат.

Згідно із частиною третьою статті 126 ГПК України для визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги.

Аналіз судових рішень Верховного Суду дає змогу дійти висновку, що підставою для відмови у розподілі витрат на професійну правничу допомогу в заявленій сумі може бути також ненадання переліку послуг (робіт), наданих (виконаних) адвокатом (постанова КГС ВС від 05.06.2018 у справі № 904/8308/17).

У постановах від 18.06.2019 у справі № 922/3787/17, від 01.08.2019 у справі № 915/237/18 Верховний Суд зазначив, що під час визначення розумно необхідного розміру сум, які підлягають сплаті за послуги адвоката, можуть братися до уваги, зокрема: встановлені нормативно-правовими актами норми видатків на службові відрядження (якщо їх встановлено); вартість економних транспортних послуг; час, який міг би витратити на підготовку матеріалів кваліфікований фахівець; вартість оплати відповідних послуг адвокатів, яка склалася в країні або в регіоні; наявні відомості органів статистики або інших органів про ціни на ринку юридичних послуг; тривалість розгляду і складність справи тощо.

Розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, в тому числі гонорару адвоката за представництво в суді та іншу професійну правничу допомогу, пов'язану

зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката визначаються згідно з умовами договору про надання правничої допомоги і на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг (виконаних робіт) та їх вартості, що сплачена чи підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою.

Склад та розмір витрат, пов'язаних з оплатою правової допомоги, входить до предмета доказування у справі. Для підтвердження цих обставин потрібно надати суду договір про надання правової допомоги (договір доручення, договір про надання юридичних послуг та ін.), документи, які свідчать про оплату гонорару та інших витрат, пов'язаних з наданням правової допомоги, і оформлені у встановленому законом порядку (квитанція до прибуткового касового ордера, платіжне доручення з відміткою банку або інший банківський документ, касові чеки, посвідчення про відрядження). Зазначені витрати мають бути документально підтверджені та доведені. Відсутність документального підтвердження витрат на правову допомогу, а також розрахунку таких витрат є підставою для відмови у задоволенні вимог про відшкодування таких витрат. Аналогічний висновок викладено в постанові ВП ВС від 27.06.2018 у справі № 826/1216/16.

7.5. Зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу

Частиною четвертою статті 126 ГПК України визначено, що розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із: 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); 2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); 3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; 4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Верховний Суд дотримується позиції (постанови КГС ВС від 07.08.2018 у справі № 916/1283/17, від 30.07.2019 у справі № 902/519/18), що у застосуванні критерію співмірності витрат на оплату послуг адвоката суд користується досить широким розсудом, який, однак, повинен ґрунтуватися на більш чітких критеріях, визначених у частині четвертій статті 126 ГПК України. Ці критерії суд застосовує за наявності наданих стороною, яка зазначає про неспівмірність витрат, доказів та обґрунтування невідповідності цим критеріям заявлених витрат.

Крім того, Верховний Суд у своїх рішеннях зазначив, що для визначення суми відшкодування необхідно послуговуватися критеріями реальності адвокатських витрат (установлення їхньої дійсності та необхідності) та розумності їхнього розміру, зважаючи на конкретні обставини справи та фінансовий стан обох сторін (постанови КГС ВС від 10.10.2018 у справі № 910/21570/17, від 14.11.2018 у справі № 921/2/18, додаткова постанова КГС ВС від 11.12.2018 у справі № 910/2170/18, від 10.10.2019 у справі № 909/116/19, від 18.03.2021 у справі № 910/15621/19, постанова ВП ВС від 19.02.2020 у справі № 755/9215/15-ц).

Для підтвердження наведеної позиції Верховний Суд звертається до критеріїв, які застосовує Європейський суд з прав людини, присуджуючи судові витрати на підставі

статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, згідно з його практикою заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їхній розмір обґрунтованим (рішення у справі "East/West Alliance Limited проти України", заява № 19336/04).

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі "Лавентс проти Латвії" зазначено, що відшкодовуються лише витрати, які мають розумний розмір.

Відповідно до частин п'ятої та шостої статті 126 ГПК України у разі недотримання вимог частини четвертої цієї статті суд може за клопотанням іншої сторони зменшити розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, які підлягають розподілу між сторонами. Обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами.

Отже, у розумінні положень частини п'ятої статті 126 ГПК України зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу, є можливим лише на підставі клопотання іншої сторони у разі, на її думку, недотримання вимог стосовно співмірності витрат із складністю відповідної роботи, її обсягом та часом, витраченим адвокатом на виконання робіт. Суд, ураховуючи принципи диспозитивності та змагальності, не має права вирішувати питання про зменшення суми судових витрат на професійну правову допомогу, що підлягають розподілу, з власної ініціативи (постанова ОП КГС ВС від 03.10.2019 у справі № 922/445/19, постанови КГС ВС від 27.11.2020 у справі № 911/4242/15, від 12.11.2020 у справі № 910/3233/18).

Як убачається з аналізу судової практики Верховного Суду (постанови КГС ВС від 24.01.2019 у справі № 910/15944/17, від 19.02.2019 у справі № 917/1071/18), якщо суд під час розгляду клопотання про зменшення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу (заперечень щодо розміру стягнення витрат на професійну правничу допомогу) визначить, що заявлені витрати є неспівмірними зі складністю справи, наданим адвокатом обсягом послуг, витраченим ним часом на надання таких послуг, не відповідають критерію реальності таких витрат, розумності їх розміру та їх стягнення становить надмірний тягар для іншої сторони, що суперечить принципу розподілу таких витрат, суд має дійти висновку про зменшення заявлених до стягнення з іншої сторони судових витрат на професійну правничу допомогу.

Верховний Суд також дотримується позиції, що визначаючи обсяг юридичної та технічної роботи за результатами розгляду відповідного клопотання про зменшення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу (заперечень щодо розміру стягнення витрат на професійну правничу допомогу), суд ураховує, чи змінювалася правова позиція сторін у справі в судах першої, апеляційної та касаційної інстанції; чи потрібно було адвокату вивчати додаткові джерела права, законодавство, що регулює спір у справі, документи та доводи, якими протилежні сторони у справі обґрунтували свої вимоги, та інші обставини (постанови КГС ВС від 04.12.2018 у справі № 911/3386/17, від 11.12.2018 у справі № 910/2170/18).

7.6. Розподіл суми витрат на професійну правничу допомогу

Згідно із частиною першою статті 126 ГПК України витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави.

Частиною другою статті 126 ГПК України визначено, що за результатами розгляду справи витрати на професійну правничу допомогу адвоката підлягають розподілу між сторонами разом з іншими судовими витратами.

Порядок розподілу судових витрат, пов'язаних з розглядом справи, врегульовано статтями 129, 130 ГПК України.

Верховний Суд у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду в своїй постанові від 03.10.2019 у справі № 922/445/19 дотримується позиції, що загальне правило розподілу судових витрат визначене в частині четвертій статті 129 ГПК України. Водночас у частині п'ятій наведеної норми встановлено критерії, за якими суд (за клопотанням сторони або з власної ініціативи) може відступити від зазначеного загального правила під час вирішення питання про розподіл витрат на правову допомогу та не розподіляти такі витрати повністю або частково на сторону, не на користь якої ухвалено рішення, а натомість покласти їх на сторону, на користь якої ухвалено рішення.

Відповідно до частини п'ятої статті 129 ГПК України під час вирішення питання про розподіл судових витрат суд враховує: 1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи; 2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору з урахуванням ціни позову, значення справи для сторін, у тому числі чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес; 3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, безпідставне завищення позивачем позовних вимог тощо; 4) дії сторони щодо досудового вирішення спору та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялися.

При цьому суд має оцінювати щодо відповідності зазначеним критеріям поведінку/дії/бездіяльність обох сторін.

Суд може відступити від загального правила розподілу судових витрат, унормованого частиною четвертою статті 129 ГПК України, у випадках, визначених положеннями частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 129 цього Кодексу.

Отже, вирішуючи питання про розподіл судових витрат, господарський суд за наявності заперечення сторони проти розподілу витрат на адвоката або з власної ініціативи, керуючись критеріями, визначеними частинами п'ятою – сьомою, дев'ятою статті 129 ГПК України, може не присуджувати стороні, на користь якої ухвалено судове рішення, всі її витрати на професійну правову допомогу.

У такому випадку суд, керуючись частинами п'ятою – сьомою, дев'ятою статті 129 зазначеного Кодексу, відмовляє стороні, на користь якої ухвалено рішення, у відшкодуванні здійснених нею витрат на правову допомогу повністю або частково та, відповідно, не покладає такі витрати повністю або частково на сторону, не на користь

якої ухвалено рішення. При цьому в судовому рішенні суд повинен конкретно вказати, які саме витрати на правову допомогу не підлягають відшкодуванню повністю або частково, навести мотивацію такого рішення та правові підстави для його ухвалення.

Аналогічна правова позиція викладена у постанові КГС ВС від 18.03.2021 у справі № 910/15621/19.

Вирішуючи питання розподілу судових витрат, господарський суд має враховувати, що розмір відшкодування судових витрат, не пов'язаних зі сплатою судового збору, не повинен бути непропорційним до предмета спору. У зв'язку з наведеним суд з урахуванням конкретних обставин, зокрема ціни позову, може обмежити такий розмір з огляду на розумну необхідність судових витрат для конкретної справи (постанова ОП КГС ВС від 03.10.2019 у справі № 922/445/19, постанова КГС ВС від 01.06.2018 у справі № 904/8478/16).

Як убачається з аналізу судових рішень Верховного Суду, сторона у справі, крім заяви про зменшення розміру витрат на професійну правничу допомогу, поданої відповідно до частин четвертої, п'ятої статті 126 ГПК України, має право подати заперечення щодо розподілу (співмірності) судових витрат (постанова КГС ВС від 03.10.2018 у справі № 910/23017/17, додаткова постанова КГС ВС від 27.06.2018 у справі № 911/1803/17).

Верховний Суд звертає увагу (постанова КГС ВС від 20.11.2018 у справі № 910/23210/17), що розмір гонорару визначається за погодженням адвоката з клієнтом і може бути змінений лише за їх взаємною домовленістю. Суд не має права його змінювати і втручатися у правовідносини адвоката та його клієнта.

Водночас, як зазначено в постановах КГС ВС від 20.11.2018 у справі № 910/23210/17, від 13.02.2019 у справі № 911/739/15, від 01.08.2019 у справі № 915/237/18, для включення всієї суми гонорару до відшкодування за рахунок позивача має бути встановлено, що його позов не підлягає задоволенню, а за наявності заперечень позивача щодо співмірності заявленої суми компенсації також має бути обґрунтовано, що такі витрати відповідача були необхідними, а їх розмір є розумним і виправданим. Тобто суд зобов'язаний оцінити рівень адвокатських витрат, що мають бути присуджені до відшкодування, з урахуванням того, чи були такі витрати здійснені фактично та чи була їх сума обґрунтованою.

За наявності заперечень іншої сторони суд не зобов'язаний присуджувати стороні, на користь якої відбулося рішення, всі її витрати на адвоката, якщо, керуючись принципами справедливості та верховенства права, встановить, що розмір гонорару, визначений стороною та її адвокатом, є завищеним щодо іншої сторони спору, зважаючи на складність справи, витрачений адвокатом час і неспівмірність порівняно з ринковими цінами.

Здійснюючи розподіл судових витрат на професійну правничу допомогу між сторонами спору, господарський суд має враховувати результат розгляду спору, умови договору про надання правничої допомоги, укладеного між стороною спору та адвокатом (адвокатським об'єднанням, бюро), обсяги наданих стороні як клієнту послуг правничої допомоги щодо представництва її інтересів в суді під час розгляду справи. Слід також у порядку статті 86 ГПК України давати належну оцінку доказам фактичного надання

стороні адвокатських послуг, їх прийняття стороною спору на підставі акта приймання-передачі послуг з виставленням адвокатом (адвокатським об'єднанням, бюро) клієнту рахунка на оплату таких послуг (додаткова постанова КГС ВС від 07.12.2018 у справі № 922/749/18).

Витрати на професійну правничу допомогу в разі підтвердження обсягу наданих послуг, виконаних робіт та їх вартості підлягають розподілу за результатами розгляду справи незалежно від того, чи їх уже фактично сплачено стороною/третьою особою чи тільки має бути сплачено (постанова ОП КГС ВС від 03.10.2019 у справі № 922/445/19).

Верховний Суд (постанова ВП ВС від 12.05.2020 у справі № 904/4507/18), вирішуючи питання про віднесення до судових витрат, які розподілені за результатами розгляду спору, бонусів, передбачених договором про надання правничої допомоги, залежно від результатів розгляду справи, тобто так званого «гонорару успіху», зауважив, що для суду не є обов'язковими зобов'язання, які склалися між адвокатом та клієнтом, зокрема у разі укладення ними договору, що передбачає сплату адвокату «гонорару успіху», в контексті вирішення питання про розподіл судових витрат. Суд повинен оцінювати витрати, що мають бути компенсовані за рахунок іншої сторони, урахувавши те, чи були вони фактично здійснені, а також їх необхідність. При цьому суд, визначаючи суму відшкодування, має послуговуватися критеріями реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності) та розумності їхнього розміру, зважаючи на конкретні обставини справи та фінансовий стан обох сторін.

У названій постанові Верховний Суд, обґрунтовуючи необхідність задоволення заяви про стягнення додаткової винагороди адвоката за досягнення позитивного рішення у справі ("гонорару успіху"), виходив з того, що відповідна сума, обумовлена сторонами до сплати у твердому розмірі під відкладальною умовою, є складовою частиною гонорару адвоката, і тому належить до судових витрат. Крім того, відсутні докази нерозумності цих витрат, їх неспівмірності з ціною позову, складністю справи та її значенням для позивача, а загальна сума витрат на адвокатські послуги, передбачена договором, не виходить за розумні межі розміру гонорару.

Верховний Суд у своєму рішенні (постанова КГС ВС від 31.10.2019 у справі № 914/201/19) дотримується позиції, що за результатами апеляційного перегляду ухвали місцевого суду про зупинення провадження, якою не вирішувався спір по суті, розподіл витрат на професійну правничу допомогу не здійснюється та, відповідно, не підлягає задоволенню заява про ухвалення додаткового рішення щодо відшкодування витрат на оплату послуг адвоката за результатами такого перегляду.

При цьому Верховний Суд виходив з того, що системний аналіз положень статей 221, 244, абзацу другого частини третьої статті 233 ГПК України свідчить про те, що суд може вирішити питання розподілу судових витрат у додатковому рішенні після ухвалення рішення за результатами розгляду справи по суті, а не за результатами розгляду скарги на ухвалу суду з процедурних питань.

Огляд судової практики Верховного Суду щодо представництва інтересів учасників справи адвокатом та самопредставництва в господарському процесі. Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2018 року – березень 2021 року / упоряд. судова палата для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності і правове управління (II) департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду. Київ, 2021. 30 с.

¹**Застереження:** видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua